

LECTIO PRAECURSORIA

Arkeologinen hautatutkimus monisyisen menneisyyden jäljillä

Ulla Moilanen

Turun yliopisto

Ulla Moilanen väitteli 19.11.2021 Turun yliopistossa. Vastaväittäjänä oli professori Sarah Tarlow Leicesterin yliopistosta Iso-Britanniasta ja kustoksena professori Visa Immonen Turun yliopistosta. Väitöskirja on luettavissa verkossa osoitteessa <https://www.utupub.fi/handle/10024/152659>

Lektioni aluksi haluan katsoa taakse omaan menneisyyteeni: aikaan, jolloin valmistauduin arkeologian pääsykokeisiin. Luettavana oli suomalaisen arkeologian klassikko: Matti Huurteen *9000 vuotta Suomen esihistoriaa* (Huurre 2000). Mielessäni toivoin, että kokeessa ei kysyttäisi mitään rautakautisista ruumishautoista, sillä aihepiiri tuntui niin vaikealta, että en varmasti osaisi kysymykseen mitään vastata. Onnekseni kokeessa ei kysytty aiheesta mitään, ja pääsin sisään.

Jo varhaisina opintovuosinani, tietojen vähitellen karttuessa, aloin kiinnostua haudoista, vaikka en vielä osannutkaan määritellä tarkasti, mikä niissä kiinnosti. Päädyin perustamaan kalmistotutkimukseen keskittyvää opintopiiriä, Kalmistopiiriä, jonka toiminnan siirsin vähitellen nettiin ja joka nykyisin toimii arkeologisena verkkojulkaisuna. Vuosien viereissä tein runsaasti kenttätöitä ja lopulta valmistuin maisteriksi. Jo graduvaiheessa olin pohtinut, mistä löytää sopiva jatkotutkimuksen aihe. Pitäisikö keskittyä johonkin tiettyyn kalmistoon tai peräti onnistua löytämään aivan uusi ja ennestään tuntematon, kuten Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander (1982a; 1982b; 1982c) onnistui tekemään Luistarin tapauksessa. Erään kerran Kalmistopiiriin jälleen kirjoittaessani tajusin jatkuvasti palaavani aiheisiin, joissa pohditaan fyysisten ja sosiaalisten poikkeavuuksien merkitystä menneisyydessä (esim. Moilanen 2012; 2013; 2014). Ajattelin, että jos kirjoitan näistä aiheista muutenkin jatkuvasti, miksi en tekisi siitä oikeaa tutkimusta.

Aloittaessani väitöstutkimustani, olin kiinnos-

tunut erityisesti poikkeavista hautauksista sekä siitä, miten nämä haudat voivat tuoda lisätietoa menneisyyden ihmisistä ja yhteisöistä. Perehtyessäni tutkimushistoriaan ja poikkeavien hautausten kansainväliseen tutkimukseen sekä yrittäessäni määritellä tiettyjä suomalaisia hautoja poikkeaviksi, huomasin kategorisoinnissa suuria ongelmia. Yksiselitteinen jaottelu normaaliin ja poikkeavaan ei tuntunut toimivan, sillä poikkeavia hautauksia tuntui olevan liikaa. Käsitukset normaalista hautauksesta vaikuttivat perustuvan ennako-oletuksiin siitä, miten vainaja nykyisin asetetaan hautaan. Toisaalta poikkeavuus tuntui olevan tilannekohtaista ja riippuvan siitä, miltä tasolta hautausta lähestytään. Esimerkiksi keskisellä rautakaudella polttohautauksen ollessa valitseva hautaustapa eteläisessä Suomessa, näyttäytyy Ala-Satakunta ruumiskalmistoinen poikkeavana alueena. Alueen sisällä polttohautaus voidaan puolestaan mieltää poikkeavaksi. Esimerkiksi Köyliön Köyliönsaaren ruumiskalmistossa A esiintyvä yksittäinen polttohautaus voitaisiin tulkita normaalksi tai poikkeavaksi lähestymistasosta riippuen. Poikkeavuuden määrittely on siis riippuvainen kontekstista.

Tästä syystä halusin tutkia perusteellisesti myös sitä, mitä oikeastaan tiedämme arkeologisesti tutkituista haudoista ja minkälaiseen todistusaineistoon tietomme perustuu. Osallistuin aktiivisesti kansainvälisiin konferensseihin, joissa ensimmäisen kerran kuulin arkeotatologiasta. Kyseessä on Ranskassa kehitetty hautausrituaalien monitieteinen analyysimenetelmä, joka auttaa hahmottamaan

ruumishautojen muodostumisprosesseja (Duday 2009). Menetelmän konkreettisuus teki vaikutuksen ja halusin testata sen soveltuvuutta suomalaisen aineistoon. Vaikka kyseessä on parhaimmillaan kenttätöiden yhteydessä sovellettava menetelmä, sitä on maailmalla onnistuneesti hyödynnetty myös arkistoaineiston analyysissä.

Tutkimuksessani olen tarkastellut nuoremman rautakauden ja keskiajan ruumishautausapoja sekä pohtinut vanhojen kaivausraporttien, dokumentointiaineistojen ja kokoelmien potentiaalia uuden tiedon tuottajina. Olen myös tehnyt kenttätöitä sekä hyödyntänyt erilaisia luonnontieteellisiä menetelmiä, joiden avulla hautojen konteksteista on saatu irti enemmän tietoa.

Konteksti ja sen tuntemus on arkeologisen tutkimuksen tärkein osa, sillä konteksti muodostaa perustan, jolle tulkinnat rakentuvat. Virheellinen tai puutteellinen käsitys kontekstista voi viedä tulkinnan harhateille ja tuottaa vinoutunutta tietoa. Väitöskirjassani ei kuitenkaan ole kyse vain kontekstien kuvailusta tai tarkentamisesta.

Arkeologinen hautautus tutkimus on Suomessa ollut suhteellisen kahtiajakautunutta. Perinteinen tutkimus on lähestynyt rautakauden hautoja erityisesti sosiaalisen aseman ja varhaiskeskiajan hautoja uskonnon näkökulmasta. Hautausavoista puhuttaessa esiintyy binääriä jakoa kristillisiin ja esikristillisiin hautauksiin, polttohautauksiin ja ruumishautauksiin, naisten ja miesten hautauksiin, sekä normaaliin ja poikkeavaan hautaustapaan. Näitä kahtiajakoja voi kritisoida, sillä ne jättävät huomiotta kaiken sen monimuotoisuuden, joka kategorisointien ulkopuolelle jää.

Arkeologisessa tutkimuksessa on usein myös pyritty keskittymään laajoihin maantieteellisiin tai ajallisiin ilmiöihin sekä kysymyksiin, joihin vastauksia haetaan mahdollisimman suuren aineiston avulla. Vaikka nämä lähestymistavat ovat tärkeitä, tarvitaan myös muita näkökulmia. Mikrotason lähestymistapa auttaa meitä hahmottamaan paikallisia tapahtumia, jotka eivät kuitenkaan ole merkityksellisiä. Suuntaamalla katseen pienistä yksiköistä kohti laajempia teemoja halusin selvittää sitä, minkälaisia yksityiskohtia peittyi yleistysten alle. Tämä lähestymistapa on hedelmällinen, sillä se avaa näkökulmia

inhimilliseen toimijuuteen. Väitöskirjassani esitän, että rautakauden ja keskiajan taitteen hautauksissa näkyvää runsasta vaihtelua selittävät hautausrituaalien eri vaiheissa toteutetut yksilölliset ratkaisut, joihin puolestaan ovat vaikuttaneet erilaiset sosiaaliset syyt, uskomukset sekä paikalliset tapahtumat. Hautausrituaaleja ei siis välttämättä tarvitse selittää ainoastaan yhdestä näkökulmasta. Samalla tavalla poikkeavat haudatkaan eivät ole enää kuriositeetteja, vaan ne voidaan nähdä osana hautausapojen yleistä variaatiota.

Mikä selittää näkemiämme eroja hautauksissa? Hautausrituaali kostuu monista eri vaiheista vainajan ja haudan valmistelusta hautaan asettamiseen ja lopulta haudan peittämiseen. Kaikissa vaiheissa on voitu tehdä erilaisia ratkaisuja ja kukin vaihe on voitu toteuttaa eri tavoin. Tästä syystä toteutunut lopputulos voi eri kerroilla olla hieman erilainen. Kuva: Ulla Moilanen.

Palatakseni lektion alussa esittämäni muisteluun siitä, miten nuorena opiskelijana en vielä tiennyt mikä hautaustavoissa kiinnosti. Matka tähän päivään on ollut pitkä ja vaiherikas, mutta tänään osaan sanoa, mikä minua hautojen tutkimuksessa kiinnostaa. Haudat eivät ole kiinnostavia kuoleman vaan elämän vuoksi. Haudat kertovat ihmisistä; heistä, jotka olivat ennen meitä. Olen tutkimuksessani ottanut kannan, jonka mukaan menneisyyden yksilöllä on oikeus tulla muistetuksi ja heidän tarinansa ansaitsee tulla kerrotuksi. Perusteellisesti ja hienotunteisesti toteutettu tutkimus auttaa ylläpitämään henkilön muistoa ja kunnioittaa tämän ihmisyyttä. Haluan huomauttaa, että meidän on syytä varoa tilannetta, jossa arkeologisen yksilön ihmisarvon suojeleminen johtaa pisteeseen, jossa tutkimus tai informaation tuottaminen tai sen eteenpäin välittäminen ei ole enää mahdollista. Omassa tutkimuksessani tällainen ongelmakohta on kristillisten tai sellaisiksi miellettyjen keskiaikaisten hautausmaiden vainajat, jotka on haudattu uudelleen arkeologisten kaivausten jälkeen. Emme enää koskaan saa näiden yksilöiden ääntä kuuluviin, eivätkä he voi enää kertoa meille tarinaansa.

Voidaan myös sanoa, että nykyisyyttä ei ole olemassa ilman menneisyyttä. Aivan kuten arkeologinen konteksti muodostaa perustan tulkinnoille, muodostaa menneisyys perustan nykyisyydelle. Hautojen ja yksilöiden tutkimus avaa ikkunoita menneisyyden maailmoihin, ja auttaa siten myös hahmottamaan omaa paikkaamme historiassa. Konkreettisena esimerkkinä siitä, miten yksilölähtöinen tutkimus muodostaa siltoja menneisyyteen ja nostaa keskusteluun aiheita, jotka ovat relevantteja myös nykypäivän kannalta, toimii erityisesti väitöskirjani Hattulan Suontaan Vesitorinmäen miekkahautaa käsittelevä osa (Moilanen et al. 2021). Kyseistä hautaa oli vuosikymmenten ajan pidetty naisen miekkahautana ja todisteena vahvoista rautakauden naisjohtajista. Vaikka en sinänsä vastusta tällaista tulkintaa, antoi uusi tutkimus tapauksesta erilaisen kuvan.

Uusien analyysien perusteella vaikuttaisi siltä, että Suontaan yksilö oli anatomisesti mies. Hänet on kuitenkin haudattu asussa, joka tavallisesti yhdistetään naiseen. Haudassa oli myös muita esineitä, joita

perinteisesti on pidetty joko maskuliinisena tai feminiinisena. Binäärin sukupuolen käsite olettaa, että sukupuolia on kaksi, ja että on olemassa tietynlainen tapa olla mies tai nainen. Tällaisen näkemyksen mukaan tietynlaiset esineet voi tarkasti sukupuolittaa. Suontaan haudan koko kontekstin perusteella kuitenkin esitimme, että tapaus voisi toimia esimerkkinä henkilöstä, jonka sosiaalinen identiteetti asettuu tällaisen binäärin sukupuolikäsityksen ulkopuolelle.

Oli hämmästyttävää nähdä, miten laajasti tutkimustulos herätti kiinnostusta maailmalla. Suontaan tutkimuksessa ei puhuttu ensimmäistä kertaa liukuvista sukupuolirooleista menneisyydessä, joten seurannut kohu yllätti. En käsikirjoitusta laatiessani olisi voinut uskoa, että puhun aiheesta vielä BBC Worldin suorassa radiolähetyksessä tai että Washington Postin ja CNN:n toimittajat soittavat minulle kysyäkseni aiheesta lisää. Ympäri maailmaa ilmestyi yksi toisensa jälkeen raflaavampia lehtiotikoita ja artikkeleita, joiden sisältöön en pystynyt vaikuttamaan. Suuren julkisuuden myötä myös yhä useampi maallikko otti kantaa tutkimuksen tuloksiin ja tulkintaan, jopa tutkimuksen tekijöihin. Sain myös osani vihapostista ja maalittamisesta. Uutisten kommenttiosioissa tutkimuksen väitettiin virheellisesti perustuvan ainoastaan muinais-DNA-tutkimukseen, jolloin se edustaisi biodeterminismia – ajatusta siitä, että biologiset tekijät määrittävät yksilön ominaisuuksia ja käyttäytymistä. Toiset taas syyttivät meitä presentismistä ja väittivät meidän heijastavan moderneja arvoja ja sukupuolikäsityksiä menneisyyteen. Tutkimusartikkelissa kuitenkin painotimme sitä, että kromosomit eivät määritä sukupuoli-identiteettejä, emmekä koskaan voi tietää, miten menneisyyden yksilöt ovat kokeneet itsensä tai sukupuolensa.

Tapaus oli kiinnostava esimerkki arkeologisen tutkimuksen käytöstä tämän päivän poliittisen keskustelun välineenä. Suontaka vedettiin ääri liik-keiden kärjistyksiin, joiden mukaan liberaalit arvot ja inklusiivisuus uhkaavat länsimaista kulttuuria. Huomio kertoo jopa karulla tavalla siitä, että arkeologia ei ole yhdentekevää. Suontaan tapauksessa keskusteluun nousi nimenomaan monitieteinen arkeologia. Vaikka sen merkitystä ei voi väheksyä, eivät luonnontieteet voi korvata arkeologista tutki-

musta tai tulkintaa. Uudet tulkinnat vaativat laajaa ymmärrystä arkeologisesta kontekstista, tutkimushistoriasta sekä tulkintojen syntymekanismeista. Suontaan saama mediahuomio osoittaa myös, että monitieteisen arkeologian lisäksi tarvitsemme arkeologian yhteiskunnallisen vaikuttavuuden arviointia ja kehittämistä.

Väitöskirjan kirjoittaminen tuntui monin tavoin vasta johdannolta, sillä tutkimusprosessi synnytti runsaasti lisäkysymyksiä, ja moniin aiheisiin olisin halunnut paneutua tarkemmin ja syvemmin. Siksi haluankin seuraavaksi katsoa tulevaisuuteen, kohti uusia tutkimuksia ja kysymyksiä, joita kohti väitöskirjani on ottanut askeleen.

Hämeen tapauksessa myöhäisrautakausi ja varhaiskeskiaika ovat ajanjaksoja, joilta ei ole olemassa paikallisten tuottamaa kirjallista lähdeaineistoa. Ulkopuolisten maininnat ovat hajanaisia ja koostuvat lännessä lähinnä paavillisista kirjeistä ja idässä kronikoista. Halutessamme selvittää ajanjakson tapahtumia paikallisesti, meidän on luotettava arkeologiseen lähdeaineistoon. Tarvitsemme edelleen lisätietoa yksittäisistä haudoista ja niiden konteksteista. Vanhojen aineistojen kohdalla tämä tarkoittaa erilaisia analyysejä ja ajoituksia. Näin voimme tarkentaa kalmistojen kronologioita ja tutkia sitä, milloin tietyt ilmiöt esiintyvät ja mikä niiden suhde toisiinsa on.

Väitöskirjani osoittaa, että Valkeakosken Toppolanmäen kalmiston esineelliset ja esineettömät haudat ovat samanaikaisia. Toisin sanoen vanha käsitys siitä, että esineettömät haudat edustaisivat kalmiston nuorinta käyttövaihetta ja että kalmistossa voisi siten nähdä kristillistymisprosessin asteittain vähenevine hauta-antimineen, ei pidäkään paikkansa. Väitöskirjassani on mukana myös muita melko lyhyen aikaa käytössä olleita kalmistoja, joihin on haudattu suhteellisen vähän ihmisiä. Tämän sekä kalmistojen sijainnin pohjalta on perusteltua ajatella, että ne ovat olleet yhden tilan käyttämiä talokalmistoja. Monitieteiset yksilötutkimukset tarjoavat erinomaisen mahdollisuuden selvittää kalmistoihin haudattujen henkilöiden välisiä suhteita, ja sitä kautta rautakautisia sukukäsityksiä sekä talouksien koostumusta – aihe, johon haluan paneutua tarkemmin seuraavissa artikkeleissani.

Väitöskirjatutkimukseni on herättänyt pohtimaan tarkemmin myös sukupuolen ilmentymistä ja sitä, miten erilaiset odotukset heijastuvat hauta-antimiin tai haudan sijoittamiseen kalmistoon. Ovatko aikaisemmat ajatukset esineistön sukupuolittamisesta edelleen relevantteja vai voiko joitakin oletuksia kyseenalaistaa tai määrittelyä tarkentaa? Nämä kysymykset ovat tarpeellisia, sillä esimerkiksi Tampereen Vilusenharjun kalmisto vaikuttaisi lähinnä miesten kalmistolta, jos noudatamme perinteistä binääriä jakoa miesten ja naisten esineisiin.

Voimme myös entistä paremmin pohtia lasten asemaa menneisyyden yhteisöissä, onhan heitä toisinaan pidetty melko näkymättömänä suomalaisessa aineistossa. Uusien luuanalyysien perusteella on käynyt ilmi, että lasten ja aikuisten yhteishautaukset olivat yleisempiä kuin aikaisemmin on tiedetty. Pystyin tutkimuksessani myös tunnistamaan aikuisten ja lasten yhteishautauksia kontekstin tarkan tutkimuksen perusteella – samoin osan lasten haudoiksi aikaisemmin tulkituista ilmiöistä pystyi tunnistamaan joksikin kokonaan muuksi kuin haudaksi.

Tutkimuksessani havaitsin myös, että 1100-luvun lopulla esiintyy mahdollisesti lyhytaikainen kohonnen kuolleisuuden jakso, jonka taustalla on voinut olla erilaisia syitä väkivaltaisista yhteenotoista kulkutauteihin tai huonon satovuoden aiheuttamaan nälänhätään. Jo aloitetut lisätutkimukset mahdollisista taudinaiheuttajista voivat konkreettisesti kertoa syistä kaksois- ja joukkohautojen taustalla ja tuottaa uutta tietoa rautakauden ja keskiajan taitteen tapahtumista sekä siitä, miten tapahtumiin – kenties mahdolliseen epidemiaan – on paikallisesti reagoitu.

Tiedämme, että rautakauden ja keskiajan taitte oli myös poliittisesti melko epävakaa aikaa, mutta miten se heijastui paikallisten yhteisöjen toimintaan? Väitöskirjassani esitän ajatuksen, että esivanhempia olisi voitu käyttää paikallisidentiteettien vahvistamiseen. Rautakauden ja keskiajan taitteessa tapahtunut menneisyyden korostaminen ja tuominen osaksi hautausrituaaleja näkyy esimerkiksi Hattulan Pahnainmäen haudassa 2, jossa satoja vuosia vanhemmat, polttohautauksesta peräisin olevat esineet on aseteltu vainajan päälle näennäisesti oikeisiin kohtiin, joissa niiden olettaisi olevan, jos ne olisivat osa vainajan asua. Silmiinpistävin on kenties

kaularengas, joka on vainajan kaulalle aseteltaessa jo ollut rikkinäinen ja kolmessa osassa. On kuitenkin selvää, että hautausten tutkimus vaatii rinnalleen myös asuinpaikkojen, linnavuorten ja muiden muinaisjäännösten tutkimuksia, jotta aikakauden tapahtumien yhteiskunnallisista ja yhteisöllisistä vaikutuksista saadaan uutta tietoa.

Olen väitöskirjassani käsitellyt myös hautausten tutkimuksen erilaisia ongelmia. Yksi näistä on luiden säilyneisyys. Olemme kaikki kuulleet, kuinka Suomen hapan maaperä hävittää orgaanisen aineksen nopeasti, ja kuinka ainoastaan pronssiesineiden yhteydessä voi säilyä pronssihomeen säilyttämää luuta tai tekstiiliä. Orgaanisen aineksen säilyvyydessä on kuitenkin paikallisia eroja, ja nämä voidaan nähdä toisinaan myös kalmistojen sisällä – hyvänä esimerkkinä jälleen Toppolanmäki: Miksi yhdessä esineettömässä haudassa on säilynyt kokonainen luuranko, kun viereisessä esineellisessä haudassa ei ole jäljellä kuin sormuksen sisällä säilynyt sormiluu?

Maatuminen on biologinen prosessi, jonka nopeuteen vaikuttavat monet eri tekijät. Näistä maaperän happamuus on vain yksi. Maatumiseen vaikuttavat myös erilaiset mikro-organismit sekä erilaiset kemialliset ja fysikaaliset tekijät. Myös haudan syvyydellä, rakenteilla tai hautausajankohdan säällä voi olla merkitystä – ja kuten väitöskirjassani huomautan Jarvis Haymaniin ja Marc Oxenhamiin (2016) viitaten: ruumiin hajoaminen voi olla nopeampaa, jos henkilö on kuollessaan kärsinyt verenmyrkytyksestä tai kuumeesta. Vainajien säilyneisyyden perusteellinen tutkimus voi näin ollen tuottaa lisätietoa hautausten ajankohdista ja hautausrituaaleista, välillisesti jopa myös

sairastamisesta.

Nykyisin me miellämme hautaamisen helposti vainajan asettamisena ikuiseen lepoon ja tätä ajatusta tukee myös lakiin kirjattu hautarauha. Rautakaudella ja varhaiskeskiajalla voimme kuitenkin nähdä monenlaista sekundaarista ihmisjäännösten käsittelyä. Hautoihin on voitu laittaa roviolla poltettuja luita, tai kalmistoon on voitu kaivaa uusi kuoppa, johon aiemmin haudatut luut on uudelleen asetettu. Miksi osa vanhojen hautojen luista on jätetty hautojen täyttömaihin, mutta osa on haudattu huolellisesti omaan hautaansa? Syyt ihmisjäännösten sekundaarisen käsittelyn taustalla vaativat vielä lisätutkimuksia.

Jatkotutkimuksissa voi pohtia tarkemmin myös muita syitä hautaamishetkellä toteutettujen ratkaisujen taustalla. Havaitsin, että vainajan tiukka kääreminen yleistyy vasta keskiajalla. Mutta mitä vainajan käärminen merkitsee ja mikä merkitys käärinliinojen käyttöönotolla oli, vaativat kuitenkin vielä oman artikkelinsa. Haluan tulevaisuudessa tutkia käyttämälläni menetelmillä myös vanhempia, merovingiajan, ruumishautauksia.

Yhteenvetona voin todeta, että väitöskirjassani haluan pyrkiä pois laajoista yleistyksistä ja mustavalkoisesta menneisyyskuvasta. Tutkimukseni on vaatinut vanhojen aineiston uudelleenanalyysiä ja kriittistä tarkastelua, ja lopputulos avaa toivoakseni oven sekä menneisyyteen että tulevaisuuteen.

Kirjoittaja:

Arkeologi (FT) Ulla Moilanen väitteli Turun yliopiston Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitokselta. Arkeologisen hautatutkimuksen lisäksi Moilanen on perehtynyt mm. rautakauden esinetutkimukseen, kenttätöihin, yhteisöarkeologiaan, genderarkeologiaan sekä historiallisen ajan arkeologiaan. Moilanen on Kalmistopiiri-verkkojulkaisun vastaava päätoimittaja. Hän toimii postdoc-tutkijana Helsingin yliopistossa perhesuhteita tutkivassa Kinura-hankkeessa (PI Terhi Honkola).

Yhteystiedot: ummoil@utu.fi, ulla.z.moilanen@helsinki.fi

Viitteet

Duday, Henri. 2009. *The Archaeology of the Dead. Lectures in Archaeoethanatology*. Oxford: Oxbow Books.

Hayman, Jarvis, ja Marc Oxenham. 2016. *Human body decomposition*. London: Academic Press.

Huurre, Matti. 2000. *9000 vuotta Suomen esihistoriaa*. Helsinki: Otava.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1982a. *Luistari I. The Graves*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 82: 1. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1982b. *Luistari II. The Artefacts*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 82:2. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Lehtosalo-Hilander, Pirkko-Liisa. 1982c. *Luistari III. A Burial-Ground Reflecting the Finnish Viking Age Society*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja 82: 3. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.

Moilanen, Ulla. 2012. ”Jättäiläisten jäänteitä – Gigantismi ja akromegalia arkeologisessa aineistossa.” *Kalmistopiiri*, 13.11.2012. <https://kalmistopiiri.fi/2012/11/13/jattilaisten-jaanteita-gigantismi-ja-akromegalia-arkeologisessa-aineistossa/>

Moilanen, Ulla. 2013. ”Jos kaksoishauta onkin kaksoshauta?” *Kalmistopiiri*, 29.9.2013. <https://kalmistopiiri.fi/2013/09/29/jos-kaksoishauta-onkin-kaksoshauta/>

Moilanen, Ulla. 2014. ”Kuinka tunnistaa eunukin luuranko? Luututkimuksia hormonaalisista muutoksista.” *Kalmistopiiri*, 1.5.2014. <https://kalmistopiiri.fi/2014/05/01/kuinka-tunnistaa-eunukin-luuranko-luututkimuksia-hormonaalisista-muutoksista/>

Moilanen, Ulla, Tuija Kirkinen, Nelli-Johanna Saari, Adam B. Rohrlach, Johannes Krause, Päivi Onkamo, and Elina Salmela. 2021. “A Woman with a Sword? – Weapon Grave at Suontaka Vesitorninmäki, Finland.” *European Journal of Archaeology* (July 15, 2021): 1–19. doi:10.1017/ea.2021.30.